Valentin TOMULEȚ

Etapele şi specificul incorporării Basarabiei în sistemul economic şi politic al Imperiului Rus (anii 1812-1868/1873)

V.T. – dr. hab., prof. univ., Catedra istorie universală, U.S.M. Autor a peste 150 de lucrări ştiinţifice, inclusiv 3 monografii, 2 culegeri de documente (reflectând aspecte ale istoriei Basarabiei în sec. al XIX-lea), un manual universitar (coautor). Lucrări recente: *Cronica protestelor şi revendicărilor populaţiei din Basarabia (1812-1828)* (2 volume, 2007), *Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituţii, regulamente, termeni)* (3 volume, 2012).

Raptul Basarabiei[1] de la 16/28 mai 1812 a fost o consecinţă directă a politicii expansioniste promovată consecvent, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Balcani de către cercurile imperiale ale celor două puteri. Şi deşi au trecut anii, nedreptatea săvârşită la 1812, prin care Imperiul Otoman nu şi-a respectat obligaţiunile asumate prin capitulaţii de a apăra integritatea teritorială a Principatelor Româneşti, cedând fără niciun drept un teritoriu ce nu-i aparţinea, iar Imperiul Rus anexând un teritoriu la care nu avea niciun drept[2], este resimţită şi astăzi.

În determinarea direcţiilor prioritare ale politicii ruseşti în Basarabia ţarismul era nevoit să ţină cont de interesele economice şi politice imperiale faţă de teritoriile nou-anexate. Ocupând la 1812 un teritoriu ce nu-i aparţinuse şi la care nu avea niciun drept, ţarismul nu l-a inclus imediat în sistemul economic şi politic al imperiului, dar l-a separat de pieţele tradiţionale europene prin cordonul sanitaro-vamal de pe Prut şi Dunăre, iar de cele ruse – până în 1831 – prin cel de pe Nistru.

Politica imperială rusă în Basarabia era generată, în fond, atât de interesele clasei dominante – ale dvorenimii agricole, cât şi de interesele cercurilor comercial-industriale în dezvoltare din Rusia, ce tindeau să-şi extindă sferele de dominaţie economică

și politică. Această politică fiind determinată, din start, de cercurile guvernante din Sankt Petersburg, conținea, îndeosebi la început, elemente contradictorii și era promovată cu deosebită precauție, folosindu-se pe larg demagogia socială de tipul „grijă" față de popor, politică ce a cunoscut în evoluția sa câteva etape. În cercurile guvernante din Sankt Petersburg nu s-a format o unitate de păreri și acțiuni asupra problemei vizate, acestea erau dictate de interesele curente diverse ale diferitor grupări, departamente și instituții de stat din imperiu. O parte a demnitarilor de stat insistau pentru includerea cât mai grabnică a Basarabiei în sistemul economic și politic al imperiului, inclusiv pentru lichidarea autonomiei provinciei, a particularităților în legislație, justiție și administrație. Cealaltă parte se orienta spre realizarea lentă, cât mai succesivă a acestui proces, cu păstrarea pentru o perioadă mai îndelungată a particularităților locale. Lupta în cadrul cercurilor guvernante pentru includerea Basarabiei în sistemul economic și politic al Imperiului Rus a continuat pe întreg parcursul sec. al XIX-lea și s-a reflectat în mod direct asupra tuturor aspectelor vieții economice, sociale, politice și spirituale din Basarabia.

Politica promovată de administrația imperială în Basarabia urma să contribuie la valorificarea economică cât mai rapidă a teritoriului nou-anexat, la crearea sprijinului țarismului atât din partea aristocrației și cercurilor comercial-industriale locale, cât și din partea țărănimii privilegiate, asigurându-le o piață relativ avantajoasă de desfacere a producției agricole, „pacificând", pe cât era posibil, păturile de jos. Pe această cale se intenționa de a mări veniturile statului, de a întări hotarele de Sud-Vest ale imperiului, de a ridica prestigiul puterii țariste în interiorul țării și în statele vecine balcanice etc. Aceste măsuri și-au lăsat amprenta asupra politicii promovate de țarism în vederea includerii Basarabiei în sistemul economic și politic imperial.

Politica rusească în Basarabia era nevoită să țină cont de interesele a trei forțe majore: ale statului autocrat, ale anumitor cercuri comercial-industriale și ale unei părți a nobilimii legate de comerț și industrie. Un rol aparte în determinarea direcțiilor de sistem îi revenea Ministerului de Finanțe, iar realizarea programului – la început liberal, iar mai târziu protecționist comercial-industrial – era pusă pe seama miniștrilor de finanțe D. A. Guriev și E. F. Kankrin[3].

Astfel, putem evidenția în acest sens, convențional, *două perioade* ce corespund, de fapt, etapelor de adaptare și includere a regiunii în sistemul economic și politic al Imperiului Rus: prima cuprinde *anii 1812-1830*, cea de-a doua – *anii 1831-1868/1873*.

Prima perioadă începe cu anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus potrivit Tratatului de la București din 16 (28) mai 1812 și se încheie

cu lichidarea în 1828 a autonomiei Basarabiei, suprimarea cordonului vamal de pe Nistru și cu unificarea vamală a provinciei cu guberniile ruse prin Regulamentul din 26 septembrie 1830[4]. În această perioadă Basarabia este separată de guberniile ucrainene și ruse prin cordonul sanitaro-vamal de pe Nistru, iar de țările europene – prin cel de pe Prut și Dunăre. Pentru o anumită perioadă de timp, până în 1828, Basarabia deține statutul de autonomie limitată în componența Imperiului Rus. Tot atunci sunt luate măsuri concrete în vederea studierii resurselor economice și umane ale Basarabiei, sunt trimiși funcționari și date dispoziții administrației militare și civile întru a studia frontiera de apus – la Prut și Dunăre – în vederea instituirii unui cordon sanitaro-vamal ce ar apăra teritoriul nou-anexat nu numai de pătrunderea molimei, exodul populației din regiune în Moldova de peste Prut, dar care l-ar pregăti, în ce privește instituțiile vamale și de carantină, pentru o administrare economică eficace, o includere cât mai grabnică și sigură a regiunii în sistemul pieței interne ruse etc.[5] Acești funcționari aveau menirea de a studia în teren specificul administrării teritoriului, instituțiile sociale, fiscale, administrative, juridice etc.

Teritoriul este subordonat, integral și profund, unui sistem birocratic și legislativ complet străin – celui rusesc. Intervin treptat schimbări în sistemul de proprietate. Stările sociale tradiționale autohtone sunt dispersate prin infiltrarea în rândurile lor a elementului alogen cosmopolit: rușilor, ucrainenilor, bulgarilor, găgăuzilor, evreilor, armenilor, grecilor, germanilor, elvețienilor etc. Autohtonii sunt supuși unui sistem de dublă exploatare – de către administrația imperială, ce prezenta o instituție străină, greu de conceput pentru mulți dintre autohtoni, și de către persoane fizice, de multe ori provenite nu din rândurile boierilor moldoveni autohtoni, ci din rândul străinilor care au primit, au cumpărat sau au obținut în urma căsătoriilor proprietăți funciare, la care se adaugă, de multe ori, tot felul de abuzuri și violențe, atât din partea autohtonilor, cât și din partea străinilor. Regimul de dominație țarist a afectat și boierimea, care, pentru a-și păstra drepturile și privilegiile, a fost nevoită să învețe limba rusă, să-și facă studiile în instituțiile de învățământ din Rusia, să accepte funcții în instituțiile ținutale și regionale și, prin aceasta, să participe la promovarea politicii coloniale a imperiului în teritoriul anexat, o influență nefastă asupra spiritului național.

Pentru a-și păstra dominația în Basarabia, țarismul a folosit metodele și practicile deja cunoscute de dezlocuire a națiunii titulare și de purificare a teritoriului, folosite pe larg la periferiile naționale ale Imperiului Rus: schimbarea structurii demografice prin colonizarea pământurilor cu neamuri străine – ruși, ucraineni, bulgari, găgăuzi, germani, greci, armeni, evrei, elvețieni, itali-

eni etc.; asimilarea – politica ce urmărește contopirea unor comunități etnice, diferite prin origine etnică, limbă, religie etc. în masa populației majoritare, prin măsuri de impunere, fiind astfel expresia unei politici de deznaționalizare; deznaționalizarea – rusificare prin învățământ, administrație de stat, politică a populației dispersate; înstrăinarea valorilor spirituale ale neamului și pregătirea unei elite cosmopolite, bazate pe alt sistem de valori decât cel românesc etc.; anularea autonomiei Basarabiei, a legilor și obiceiului pământului; transformarea Basarabiei într-o gubernie rusă, introducerea legislației ruse și a limbii ruse în administrație, școală și biserică; anularea drepturilor și libertăților naționale și interzicerea utilizării limbii române și a limbilor altor grupuri etnice în toate domeniile vieții sociale; denaturarea numelor de familie, a denumirilor localităților, străzilor, prin lipsirea românilor basarabeni de propriile valori spirituale și impunerea valorilor spirituale ruse etc.[6]

Intervin anumite schimbări și sub aspect ecleziastic. La 21 august 1813, uzurpând drepturile canonice ale Mitropoliei Moldovei, oficialitățile de la Sankt Petersburg înființează pe teritoriul nou anexat Eparhia Chișinăului și Hotinului[7], divizând astfel Principatul Moldova nu numai din punct de vedere politic, dar și sub raport religios.

La rândul ei, perioada anilor 1812-1830 poate fi divizată, convențional, în două etape. *Prima etapă* cuprinde anii 1812-1825, când se întreprind măsuri concrete în vederea atragerii în Basarabia a coloniștilor, negustorilor bogați din străinătate și din guberniile ruse, iar în acest scop administrației civile îi sunt date dispoziții de a întreprinde măsuri urgente și eficiente întru soluționarea sarcinilor imperiale în teritoriul nou-anexat[8]. Succesul acestor măsuri a finalizat cu o creștere rapidă a numărului coloniștilor transdanubieni, coloniștilor germani, elvețieni și al imigranților din guberniile interne ruse, al negustorilor străini, îndeosebi al grecilor, armenilor și evreilor. Ca rezultat se consolidează puternic poziția elementului alogen, în special a coloniștilor și negustorilor, care dețineau monopolul asupra exportului de cereale și produse animaliere din Basarabia prin porturile dunărene – Ismail, Reni, Chilia și prin portul-franc Odesa. Toate acestea aduc la schimbări vizibile în structura socială a Basarabiei.

După adoptarea tarifului vamal din 31 martie 1816[9], în Basarabia sunt promulgate noi acte legislative, care au fost generalizate în decizia Consiliului de Miniștri din 28 noiembrie 1816, scopul cărora era de a reorienta comerțul basarabean de la piețele tradiționale europene spre piața internă rusă și de a pregăti terenul pentru includerea Basarabiei în sistemul pieței interne ruse[10].

În această perioadă, la 29 aprilie 1818, intră în vigoare Regulamentul privind organizarea regiunii Basarabia, care prevedea acordarea unei autonomii limitate regiunii anexate. Regulamentul a stabilit statutul de regiune a Basarabiei în componența Imperiului Rus, a determinat ca centru regional administrativ orașul Chișinău, a confirmat noua împărțire administrativ-teritorială a regiunii (Basarabia a fost divizată în șase ținuturi: Hotin, Iași, Orhei, Bender, Akkerman și Ismail), a instituit organele regionale supreme – Consiliul (Sfatul) Suprem, Guvernul Regional, Tribunalul Regional Penal și Tribunalul Regional Civil și instituțiile ținutale etc.[11]. Potrivit stratificării sociale, în Basarabia se stabileau următoarele categorii sociale: clerul, nobilimea, boiernașii, mazilii, ruptașii, negustorii și mica burghezie, țăranii sau coloniștii agricoli, țiganii (care aparțineau statului și moșierilor) și evreii[12]. Rangurile privilegiate ale boierilor au fost lichidate, iar această categorie socială a fost egalată în drepturi cu nobilimea din guberniile interne ruse și integrată acesteia.

Concomitent cu adoptarea la 29 aprilie 1818 a Regulamentului organizării administrative a Basarabiei, în regiune a fost aplicată legislația rusă privind comerțul interior și exterior[13]. Burghezia comercială locală a fost egalată în drepturi cu cea din guberniile interne ruse, dar fără a fi stratificată pe ghilde, fapt ce nu-i dădea posibilitatea de a face comerț în guberniile ruse. Mai mult ca atât. Căpătând aceleași drepturi ca și burghezia comercială rusă, negustorii locali pierdeau, *de facto*, din drepturile lor de altădată la comerțul exterior, deoarece în conformitate cu specificul de ghildă asemenea drepturi dețineau doar negustorii angrosiști de primele două ghilde. Nu întâmplător, în iulie 1820, guvernul regional al Basarabiei a primit dispoziția rezidentului imperial A. N. Bahmetev ce confirmă dreptul tuturor negustorilor locali la comerțul exterior „fără niciun fel de privilegiu pentru careva din ei”[14].

Țarismul întreprinde măsuri concrete de a scoate din circulație de pe piața din Basarabia diversitatea de monede străine, în special turcești, invocând diferite pretexte, pentru a pune în aplicare asignatul rusesc și pentru a proteja vistieria imperială și piața internă rusă, a apăra interesele burgheziei comercial-industriale ruse și a crea condiții mai favorabile de includere a Basarabiei în sistemul pieței interne ruse[15].

Intervin anumite schimbări și în cadrul diferitor instituții administrative și juridice. Fiind concentrată în capitală, în orașele-porturi și în orașele județene, burghezia comercială a căutat să-și apere, din start, interesele, cerând de la administrația regională și cea imperială instituirea unui Tribunal Comercial, asemeni celui ce funcționa în portul Odesa încă din 1808. Deși ideea fondării acestei instituții a fost promovată de negustorii mari angrosiști din Odesa,

transferați cu traiul în porturile basarabene și familiarizați deja cu activitatea acesteia. Administrația imperială, care căuta să țină sub control activitatea acestei stări sociale, era interesată de instituirea Tribunalului Comercial[16]. În același timp, țarismul întreprinde măsuri concrete în vederea creării cât mai rapide a unor structuri tipice societății moderne, dar care să excludă posibilitatea încadrării în categoria burgheziei comerciale a elementului național. Din șirul acestor măsuri va face parte și adoptarea structurii de ghildă în Basarabia, care se va discuta destul de mult în cadrul cercurilor administrative regionale și imperiale în acești ani, dar care va fi aplicată în a doua perioadă. În condițiile create, când Basarabia deținea statutul de autonomie limitată în componența imperiului, iar teritoriul era separat de guberniile ruse prin cordonul sanitaro-vamal de la Nistru, iar de piețele europene – de cel de la Prut și Dunăre, unde comerțul exterior și cel cu guberniile ruse era reglementat de tariful prohibitiv din 1822, țarismul este nevoit să adopte un regulament ce ar înlocui tariful vamal și care ar reglementa comerțul cu Basarabia[17].

La această etapă țarismul a depus eforturi substanțiale în vederea instituirii la hotarele de apus ale Basarabiei – la Prut și Dunăre – a unui cordon sanitaro-vamal. Organizarea cordonului a decurs dificil, a necesitat timp și diverse măsuri de ordin economic și politic adoptate de diferite instituții de stat imperiale implicate în soluționarea acestei probleme. Organizând instituții vamale și carantine provizorii ce urmau să apere imperiul de pătrunderea molimei și să asigure stabilirea, atât pentru Basarabia, cât și pentru guberniile ruse, a legăturilor comerciale cu țările străine prin intermediul noii frontiere, țarismul a instituit pe parcursul a cinci ani comitete și comisii speciale, a trimis în provincie împuterniciți speciali care urmau să studieze la fața locului punctele de amplasare a carantinelor și instituțiilor vamale.

Măsurile întreprinse de țarism în scopul instituirii cordonului sanitaro-vamal la Prut și Dunăre denotă că, promovând interesele departamentale, organele de resort ale statului autocrat – imperiale și regionale, civile și militare –, implicate în soluționarea problemei, deseori nu găseau soluții comune, iar controversele existente tergiversau rezolvarea problemei. Mult depindea și de administrația regională, care, în dorința de a realiza cât mai urgent dispozițiile imperiale, neavând însă nici practica, dar, probabil, nici cunoștințele necesare, nu totdeauna lua deciziile cele mai potrivite. Stabilind locurile de amplasare a carantinelor, vămilor și posturilor vamale la noua frontieră, administrația imperială urma să țină cont și de diverși factori interni – de faptul că în apropierea Basarabiei este amplasat portul-franc Odesa și de cei externi – de faptul că la hotarele ei de apus sunt amplasate porturile dunărene Galați și Brăila.

Dar, instituind, în 1817, cordonul de la Prut și Dunăre[18], țarismul, care se străduia să evite concurența mărfurilor străine ce puteau pătrunde în guberniile interne ruse prin Basarabia, dar și din alte considerente și având deja „exemplul" unificării vamale cu Regatul Polonez[19], care a contribuit nemijlocit la subminarea industriei ruse, nu mai vrea să lichideze cordonul sanitaro-vamal de la Nistru.

Deși discuțiile privind suprimarea cordonului sanitaro-vamal de la Nistru și unificarea vamală a Basarabiei cu guberniile ruse au început îndată după anexarea provinciei la Rusia, soluționarea întrebării s-a dovedit destul de dificilă, deoarece asigurarea securității vamale trebuia conjugată cu protejarea intereselor economice și politice ale imperiului în această regiune. Discuțiile de lungă durată care au fost purtate pe parcursul a circa 18 ani asupra acestei probleme au demonstrat că în cercurile guvernante imperiale și regionale nu exista o unitate de opinii privind suprimarea cordonului de la Nistru.

Cei care se pronunțau pentru păstrarea cordonului sanitaro-vamal de la Nistru (în special reprezentanții diferitor instituții de stat imperiale) argumentau necesitatea păstrării acestuia prin faptul că, deoarece teritoriul nou-anexat nu este valorificat, inclusiv din punct de vedere administrativ, era posibil ca mărfurile străine să pătrundă în guberniile ruse fără achitarea taxelor vamale, sub pretextul că sunt mărfuri basarabene, iar creșterea exportului de mărfuri de peste Nistru ar putea spori concurența, provocând astfel nemulțumirea cercurilor comercial-industriale locale. Era și temerea că tot mai mulți fugari din guberniile ruse vor trece vechea frontieră de la Nistru, deoarece în Basarabia șerbia a fost lichidată încă până la anexarea ei la Rusia. Nu era exclus și pericolul răspândirii epidemiilor – a ciumei și holerei, care pătrundeau adesea din posesiunile Porții Otomane și în guberniile de sud ale Ucrainei.

În schimb, cei care promovau ideea suprimării cordonului sanitaro-vamal de la Nistru (reprezentanții administrației regionale, dar și aceștia, în majoritate, de etnie rusă) invocau necesitatea integrării teritoriului de curând anexat, aducând drept argumente: avantajele extinderii relațiilor comerciale și ale altor tipuri de relații cu guberniile ruse; iraționalitatea vămuirii duble a mărfurilor străine; complexitatea decontărilor însoțită de pierderile inevitabile de timp la carantina dublă – toate acestea frânau dezvoltarea comerțului exterior, respectiv se reduceau veniturile în vistieria statului. Ei susțineau că suprimarea cordonului va lărgi piața de desfacere a mărfurilor industriale și va extinde sfera de activitate economică a burgheziei comerciale ruse în Basarabia[20].

Pornind de la interesele „supreme" ale imperiului, luptând pentru a-și asigura superioritatea politică și economică la periferiile naționale, administrația im-

perială acționa cu precauție, fără grabă și în repetate rânduri a respins propunerile administrației regionale privind suprimarea cordonului sanitaro-vamal de la Nistru. Soluționarea problemei se preconiza pentru perioada când vor fi create condiții favorabile, atât sub aspect economic, cât și politic.

Prezența a două cordoane sanitaro-vamale: unul – la Prut și Dunăre, iar celălalt – la Nistru, deși a grăbit procesul constituirii pieței interne basarabene, a cauzat prejudicii serioase nu numai dezvoltării comerțului cu țările străine, guberniile interne ruse și dezvoltării economice, în general, dar a influențat direct și asupra procesului de geneză și evoluție a burgheziei basarabene.

Cea *de-a doua etapă* cuprinde anii 1825-1830, când în Basarabia este pus în aplicare Regulamentul cu privire la comerțul cu Basarabia din 17 februarie 1825[21] care limita exportul peste Nistru a unor mărfuri basarabene ce constituiau ponderea de bază a comerțului cu guberniile ruse și care asigura importul fără plata taxei vamale a mărfurilor de manufactură și de fabrică rusești.

Adoptarea, în 1825, a Regulamentului cu privire la comerțul cu Basarabia a fost condiționată de următoarele împrejurări de ordin economic și politic:

După Congresul de la Viena țarismul, temându-se de izolarea diplomatică, tinde să lege toate țările participante la congres printr-un asemenea sistem de tratate și înțelegeri, care ar fi exclus încălcarea echilibrului de forțe în Europa. Căutarea aliaților, dorința de a păstra raportul de forțe stabilit în Europa și rolul său de prestigiu, teama de a se pomeni în izolare diplomatică au condiționat adoptarea de către țarism a politicii fritrederiene. Monarhii europeni au fost nevoiți să se adapteze la evenimentele postrevoluționare din Europa, recurgând la compromisul dintre regimurile vechi feudale și noile tendințe burgheze. Cursul fritrederian al Rusiei era chemat să consolideze baza economică a sistemului de la Viena[22]. În vederea atingerii acestui scop, țarismul este nevoit să treacă de la tariful vamal prohibitiv din 1810 la tarifele liberal-fritrederiene din 1816 și 1819 ce reflectau principiul comerțului liber stabilit la Congresul de la Viena.

Tendința de a promova politica comerțului liber s-a reflectat în mod direct și asupra Basarabiei. După adoptarea tarifului vamal din 31 martie 1816[23], în Basarabia sunt adoptate noi acte legislative, care au fost generalizate în decizia Consiliului de Miniștri din 28 noiembrie 1816, scopul cărora era de a reorienta comerțul basarabean de la piețele tradiționale europene spre piața internă rusă și de a pregăti terenul pentru includerea irevocabilă a Basarabiei în sistemul economic și politic al Imperiului Rus.

Însă decizia de a respecta politica comerțului liber, luată la Congresul de la Viena de către țările europene, n-a fost respectată[24]. Rusia s-a dovedit a fi unica țară care a aderat la principiul comerțului liber. De adoptarea tarifului vamal liberal din 1819 au beneficiat Prusia, Austria și Polonia. Noul tarif a trezit o reacție negativă din partea burgheziei ruse, care nu era în stare să țină piept concurenței libere din partea mărfurilor și a negustorilor europeni. Tariful era o încercare importantă și pentru tânăra industrie rusă, care, în pofida tuturor eforturilor, nu a putut-o suporta, deoarece politica comercială nu corespundea intereselor țării[25]. Aceasta s-a manifestat direct și asupra dezvoltării comerțului exterior, a cărui balanță, pentru prima oară pe parcursul a mai multor ani, devine negativă.

În această ordine de idei, aplicarea tarifului prohibitiv din 1822 și pe teritoriul Basarabiei, demiterea lui I. Capo d'Istria și a lui D. A. Guriev, numirea în funcția de ministru de finanțe a lui E. F. Kankrin și alte măsuri de acest ordin demonstrează că toate acestea nu erau doar ecoul nemulțumirii negustorilor ruși ruinați de concurența străină, ci era o dezicere de la fostele „idei cosmopolite" și o reîntoarcere la interesele proprii naționale, un fel de pregătire a cursului reacționar al lui Nicolai I.

Pomenindu-se în situația când economia rusă nu mai era în stare să reziste principiilor liberei concurențe, țarismul a fost nevoit să-și reorienteze politica vamală de la liberalism la protecționism. Ca rezultat, la 27 februarie 1822 a fost adoptat noul tarif vamal, de data aceasta de ordin prohibitiv, care a intrat în vigoare la 12 martie același an[26]. Noul tarif urma să contribuie la stabilizarea economiei ruse. Perioada liberalismului relativ în politica comercială a țarismului a luat sfârșit. Cercurile guvernante din Sankt Petersburg s-au convins că economia Rusiei nu este în stare să reziste principiului „comerțului liber", realizat parțial în anii precedenți. În politica comercial-vamală externă țarismul este nevoit să se întoarcă pe pozițiile protecționismului, pe care va fi nevoit să se mențină pe parcursul celui de-al doilea pătrar al sec. al XIX-lea.

Aplicarea tarifului din 1822 s-a răsfrânt negativ asupra economiei Basarabiei. Fiind îngrădită din toate părțile de cordoane vamale, Basarabia s-a pomenit ruptă atât de la piețele europene, cât și de la piața internă rusă. Tariful din 1822 stopa procesul de integrare a Basarabiei în sistemul pieței interne ruse, frâna dezvoltarea nu numai a comerțului, dar și a altor ramuri economice. Pe parcursul anilor 1823-1824 autoritățile locale îl informau pe guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei, contele M.S. Voronțov, despre situația creată în Basarabia[27]. Pentru ameliorarea situației, în acești ani au fost adoptate diferite decizii, instrucțiuni și directive, dar acestea nu au avut eficiență pentru redresarea stării din comerț.

În condițiile create, când Basarabia își păstra autonomia și regiunea era separată de guberniile interne ruse prin cordonul sanitaro-vamal de la Nistru, iar comerțul, atât exterior, cât și cel cu guberniile interne ruse era reglementat de tariful prohibitiv din 1822, țarismul ia decizia de a adopta un regulament (un fel de tarif vamal) ce ar reglementa comerțul cu Basarabia. Regulamentul din 1825 era protecționist pentru piața rusă și nefavorabil pentru Basarabia, nu numai prin faptul că limita exportul celor mai solicitate mărfuri basarabene pe piața internă rusă și acorda negustorilor din guberniile ruse drepturi nelimitate în comerțul Basarabiei, dar și prin aceea că limita activitatea comercială a negustorilor basarabeni pe piața internă rusă, din considerentul că, în baza reformei din 1824 a ghildelor, dreptul la comerțul pe întreg teritoriul imperiului era privilegiul doar al negustorilor angrosiști de primele două ghilde[28], iar negustorii basarabeni nu erau încă stratificați în ghilde.

Situația s-a complicat nu numai din cauza restricțiilor puse la exportul mărfurilor basarabene în Rusia. Regulamentul din 1825 permitea importul în Basarabia a tuturor mărfurilor ruse, admise pentru export conform tarifului vamal din 1822, fără niciun obstacol și fără plata taxei vamale. Dacă vom mai ține cont de faptul că de dreptul de a importa mărfurile ruse în Basarabia beneficiau doar negustorii din guberniile ruse ce dispuneau de dreptul la comerț pe întreg teritoriul imperiului, ne vom putea da seama de concurența enormă pe care au cauzat-o aceștia negustorilor basarabeni.

Regulamentul din 17 februarie 1825 a provocat nemulțumirea negustorilor locali, fapt despre care vorbesc numeroasele plângeri ale negustorilor adresate organelor locale și regionale, atestate și de investigațiile din 1829 privind starea comerțului și a industriei din Basarabia, în care autoritățile regionale descriu situația dificilă în care s-a pomenit burghezia comercială basarabeană[29]. Sub presiunea cercurilor comercial-industriale și a administrației regionale, țarismul a fost nevoit să facă unele cedări în exportul anumitor mărfuri basarabene în Rusia, dar în ce privește problemele-cheie – suprimarea cordonului vamal de la Nistru și abrogarea Regulamentului din 17 februarie 1825 – a fost neînduplecată[30]. Situația va fi soluționată abia în 1830, când, în urma decretului Senatului din 26 septembrie[31], concomitent cu suprimarea cordonului vamal de la Nistru și aplicarea pe teritoriul Basarabiei a structurii de ghildă, este lichidat și Regulamentul din 17 februarie 1825.

În această perioadă intervin schimbări în sistemul de impozitare a populației. Începând cu 1 ianuarie 1825, în Basarabia este pusă în aplicare decizia Comitetului de Miniștri din 11 noiembrie 1824 cu privire la reforma fiscală, scopul căreia era de a pune capăt haosului în încasarea impozitelor de la populație

și ai obliga la plata impozitelor pe țăranii de stat și coloniștii care până acum beneficiau de unele privilegii[32].

A doua perioadă cuprinde anii 1831-1868/1875 și începe odată cu suspendarea particularităților locale în sistemul administrativ, după lichidarea în 1828 a autonomiei Basarabiei. Administrarea Basarabiei era subordonată direct guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei[33] cu sediul în Odesa și era împărțită în Administrația regională, județeană sau ținutală și orășenească[34].

Administrația regională rămâne în orașul Chișinău, iar administrația județeană – în județele Hotin, Iași, Orhei, Bender, Akkerman și Ismail cu sediul în orașele Hotin, Bălți, Chișinău, Bender, Akkerman și Ismail; cea orășenească – în orașele Chișinău, Bender, Ismail, Bălți, Hotin, Akkerman, Chilia și Reni[35]. Administrarea regională rămâne în continuare în subordinea guvernatorului civil, numit de către împărat. Administrația regională era alcătuită din Consiliul Regional, Cârmuirea Regională, Administrația Financiară, Tribunalul Regional Penal și Tribunalul Regional Civil și Judecătoria verbală[36].

Peste puțin timp pe teritoriul Basarabiei intrară în vigoare completamente legislația comercială rusă, inclusiv: după aplicarea la 26 septembrie 1830 a Regulamentului ghildelor, suprimarea cordonului vamal de la Nistru și unificarea vamală a regiunii cu Rusia, instituirea administrației speciale a orașului Ismail etc. În această perioadă Basarabia este inclusă în sistemul pieței interne ruse, determinându-se locul ei în comerțul intergubernial ca furnizor de cereale și de produse animaliere, pomicole și viticole, de tutun, sare etc. și ca piață de desfacere a „mărfurilor ruse" – articole ale industriei textile, de prelucrare a metalelor etc. Ca rezultat, Basarabia este transformată în colonie a Imperiului Rus, piață avantajoasă de desfacere a mărfurilor rusești.

În această etapă burghezia basarabeană se constituie ca statut social. Măsurile întreprinse de țarism prin aplicarea structurii de ghildă denotă că burghezia comercială în Basarabia nu s-a constituit în mod obiectiv, ca o categorie economică, ci mai mult ca una fiscală și juridică. Aceasta se datorează nu atât proceselor interne – economice și sociale, nu atât nașterii – genezei și evoluției, ci mai mult deciziilor administrației imperiale și regionale. Deciziile adoptate de țarism în politica economică în anii '30 ai sec. al XIX-lea demonstrează că burghezia basarabeană a fost creată cu susținerea statului, fiind dependentă de el, fără a dispune însă, ca burghezia vest-europeană, de anumite drepturi constituționale. Ea nu a prezentat o entitate coerentă, delimitată etnic și social, conștientă de drepturile și obligațiunile sale.

Situația burgheziei basarabene nu s-a schimbat, oricât ar fi de paradoxal, nici după aplicarea, începând cu 1 ianuarie 1831, a Regulamentului ghildelor din 26 septembrie 1830. Caracterul reacționar al Regulamentului ghildelor se explică nu numai prin stratificarea tuturor comercianților în diferite categorii, ci și prin impunerea de a declara capitalul comercial pentru înscrierea în ghildele comerciale, ceea ce a constituit o lovitură puternică dată tradițiilor autohtone seculare ce acordau tuturor categoriilor libertatea și egalitatea deplină de a se încadra în comerț (iar de aici și posibilități mai mari de a lărgi rândurile burgheziei comerciale).

În această perioadă intervin anumite schimbări în modul de viață și mentalitatea nobilimii basarabene. A. Nakko scria în această privință la 1879: „Viața laică s-a născut, la început, la Chișinău, de unde s-a răspândit ulterior și în provincie. În anii ’40 ai sec. al XIX-lea noțiunea de convieţuire, viață de societate, viață confortabilă, adresare laică, purtare demnă, s-a răspândit într-atât, încât stările înstărite din mediul urban și cel rural, care până acum locuiau în case mici și incomode, cu două-trei sau rareori cu patru odăi, au început acum să-și construiască case mari din piatră, cu holuri mari și săli spațioase. Imitând prin comportamentul său societatea europeană, ei organizau baluri și adunări, la care se întrunea întreaga societate laică orășenească și toți moșierii din vecinătate. Frecventând adunările laice din mediul urban și cel rural, nu se mai putea rămâne în mediul de altădată. De aceea chiar și acei care cel mai puțin erau predispuși de a face schimbări în modul de viață, vrând-nevrând au fost nevoiți să se alinieze oamenilor înaintați. Despre maniere frumoase și modul de a se prezenta respectabil „în sălile cu parchet” nici nu se putea vorbi la acea perioadă. Dimpotrivă, se observă tendința de imitație nereușită a manierelor, totul era puțin caraghios. Dar altfel nici nu putea fi în acel timp. Cert este faptul că societatea basarabeană tindea spre o viață nouă, schimbându-și permanent situația materială și moravurile, pe care le-a moștenit din secolul trecut”[37].

Pe linia renașterii naționale s-au înregistrat la Chișinău între 1845 și 1848 mai multe tentative ale unor boieri români de a publica ziarul „Românul”. Tipografia eparhială din Chișinău a reînceput din 1853 să imprime broșuri și cărți bisericești în limba română, fiind închisă în 1883[38].

Limita inferioară a acestei perioade coincide cu epoca marilor reforme sau așa-numitele reforme liberale din anii ’60-’70 ai sec. al XIX-lea, care au produs schimbări calitative în societatea basarabeană. În rezultatul implementării în Basarabia a Regulamentului agrar din 14 iulie 1868 și a legilor agrare din 3 decembrie 1868, 23 decembrie 1869, 4 iunie 1871, 21 decembrie 1871 și 4

februarie 1875, țăranii domeniali, toate categoriile de coloniști, odnodvorții, țăranii stabiliți pe ocinile răzețești, terenurile moșierești și mănăstirești au fost atribuite țăranilor-proprietari și împroprietăriți cu pământ. Ca rezultat, au fost lichidate barierele de ordin economic, social și juridic între diferite categorii de țărani din Basarabia. Intervin schimbări și în sistemul funciar. Are loc reducerea proprietăților funciare moșierești, iar proprietatea funciară ecleziastică și a statului s-a mărit. Aceeași tendință de creștere are loc și în cadrul proprietății funciare negustorești și a diferitor categorii de țărani[39]. Prin urmare, fragmentarea loturilor funciare țărănești a generat, în mod obiectiv, diferențierea țărănimii, fiind mai evidentă în județele de centru și de nord, unde țăranii au primit loturi mult mai mici, comparativ cu țăranii din județele de sud ale Basarabiei. Pământul a căpătat o valoare deosebită, reprezentând nu doar obiectul unor investiții rentabile de capital, dar și o sursă importantă de existență pentru țărani. Ia amploare fenomenul de arendă și subarendă a pământului, la care recurgeau diferite categorii sociale. Toate aceste schimbări au contribuit la dezvoltarea rapidă a relațiilor capitaliste în Basarabia.

Tot în această etapă Basarabia pierde statutul ei de altădată economic, social, politic și juridic de regiune și este transformată în gubernie. La 22 noiembrie 1873, ministrul de interne înaintează în Senat raportul despre lichidarea Consiliului regional al Basarabiei și transformarea regiunii în gubernie rusească, propunere susținută de Consiliul de stat al Rusiei și aprobată la 7 decembrie 1873 de împăratul Alexandru al II-lea[40].

Situația periferică a Basarabiei în sistemul economic și politic al Imperiului Rus a determinat în mare parte atitudinea vădit discriminatorie a autorităților centrale față de acest teritoriu, care au limitat drepturile și posibilitățile autohtonilor, în fond ale moldovenilor, prin atragerea în diferite ramuri economice a coloniștilor și negustorilor de peste hotare și din guberniile rusești cărora, pentru a se încadra în categoria burgheziei basarabene, li s-au acordat diverse înlesniri și privilegii. Prin urmare, lipsa de unitate statală și independență națională, dominația politică și exploatarea economică de către Imperiul Rus au influențat direct dezvoltarea economică a provinciei, iar de aici procesul de geneză a burgheziei basarabene. În consecință, elementul burghez se va constitui într-o pătură socială cosmopolită, alcătuită în mare parte din elemente alogene, susținute și protejate de administrația imperială. Astfel, majoritatea ramurilor economice orientate la cerințele pieței, în special comerțul, sunt concentrate în mâinile străinilor, preponderent de sorginte orientală. Anume armenilor, grecilor, evreilor, rușilor, ucrainenilor etc. le-a revenit rolul de bază în includerea Basarabiei în sistemul economic și politic al Imperiului Rus.

Note

[1] La 23 iulie 1812, oficialităţile imperiale ruse, reprezentate prin amiralul P. V. Ciceagov, comandant-şef al armatei ruse de ocupaţie de la Dunăre, au emis primul act legislativ referitor la provincia românească anexată: *Regulamentul privind constituirea administraţiei provizorii în Basarabia*. Prin acest Regulament, teritoriul anexat a fost numit în mod oficial regiunea Basarabia, ca urmare a extinderii de către cuceritori, în lipsa unei denumiri geografice, a toponimului Basarabia, care, până la 1812, desemna doar partea de Sud a spaţiului dintre Prut şi Nistru (Arhiva Istorică de stat din Rusia / AISR, F. 19, inv. 3, d. 125, f. 50-54 verso).

[2] Despre aspectele politico-juridice ale anexării Basarabiei la Imperiul Rus vezi: N. Adăniloaie. *Despre suzeranitatea otomană şi nerespectarea de către Poartă – la 1775 şi 1812 – a obligaţiilor de apărare a teritoriului Ţărilor Române,* În: „Revista de istorie", Bucureşti, 1982, tom. 35, nr. 8, p. 953-955.

[3] Valentin Tomuleţ, *Politica comercial-vamală a ţarismului în Basarabia şi influenţa ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812-1868)*, Chişinău, 2002, p. 112.

[4] AISR, F. 571, inv. 5, d. 769, f. 93-94 verso.

[5] Arhiva Naţională a Republicii Moldova (ANRM), F. 2, inv. 1, d. 61, f. 52-58 verso; F. 17, inv.1, d. 5, f. 85-97 verso.

[6] Valentin Tomuleţ, *Influenţa regimului de dominaţie ţarist asupra genezei şi evoluţiei burgheziei comerciale din Basarabia (1812-1868)*. – În: In memoriam professoris. Mihail Muntean. Studii de istorie modernă, Chişinău, 2003, p. 157-198.

[7] Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ), Собр. I, т. XXXII, 1813, №25441 [прим.]. – СПб., 1830, с. 613-619.

[8] Exemplu în acest sens ne pot servi instrucţiunile comandantului-şef al armatei ruse de la Dunăre, amiralului P. V. Ciciagov, date guvernatorului civil al Basarabiei S. D. Sturdza, din 23 iulie 1812, referitor la modalitatea administrării teritoriului anexat (AISR, F. 19, inv. 3, d. 125, f. 50-54 *verso*).

[9] Noul tarif vamal este adoptat în Basarabia în noiembrie 1816 şi se răspândea doar asupra unor mărfuri. Perceperea taxei vamale – „vama" se efectua, ca şi în trecut, şi constituia 3% *ad valorem* (AISR, F. 560, inv. 4, d. 235, f. 1).

[10] AISR, F. 1263, inv. 1, d. 101, f. 681-681 *verso*.

[11] *Устав образования Бессарабской области 1818 г.*, Кишинев, 1818, с. 1-26.

[12] *Ibidem*, Prefaţă, p. 16.

[13] ПСЗРИ, Собр. I, т. XXXV, 1818, № 27357. – СПб, 1830, с. 232.
[14] AISR, F. 560, inv. 4, d. 252, f. 2-2 *verso*.
[15] ANRM, F. 3, inv. 1, d. 1320, f. 20 verso-21; F. 6, inv. 2, 1832, d. 610, f. 8.
[16] Pentru detalii vezi: Valentin Tomuleț, *Contribuția negustorilor basarabeni la instituirea Judecătoriei Comerciale din Basarabia*. – În: „Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova". Seria „Științe socioumane", Chișinău, 2001, vol. II, p. 278-298.
[17] Ne referim la *Regulamentul cu privire la comerțul cu Basarabia* din 17 februarie 1825.
[18] Г. П. Небольсин, *Статистические записки о внешней торговли России*. Ч. II, СПб., 1835, с. 132.
[19] După suprimarea cordonului vamal între Regatul Polonez și Imperiul Rus în 1819, la cererea fabricanților ruși, și din cauza concurenței și micșorării taxei vamale, guvernul rus a fost nevoit ca după adoptarea tarifului vamal din 1822 să restabilească cordonul vamal (История Польши, М., 1956, т. 1, с. 510). El a fost suprimat abia în 1850 (Е.И. Дружинина, *Южная Украина в период кризиса феодализма 1825-1860 гг.*, М.,1970, с. 184).
[20] Despre suprimarea cordonului sanitaro-vamal la Nistru *a consulta:* Valentin Tomuleț, *Controverse privind suprimarea cordonului vamal de la Nistru (anii 1812-1830),* În: „Tyragetia". Muzeul Național de Istorie a Moldovei. Anuar VI-VII, Chișinău, 1998, p. 215-218.
[21] AISR, F. 560, inv. 3, d. 204, f. 21-29.
[22] Н. П. Страхова, *Тариф 1819 г. во внешнеполитических планах России),* În: Вестник Московского ун-та. Сер.8, история, Москва, 1990, №3, с. 52.
[23] Noul tarif vamal este adoptat în Basarabia în noiembrie 1816 și se aplica selectiv. Perceperea taxei vamale – „vama" se efectua, ca și în trecut, după obiceiul moldovenesc și constituia 3% *ad valorem* (AISR, F. 560, inv. 4, d. 235, f. 1).
[24] AISR, F. 560, inv. 34, d. 29, f. 148.
[25] Н. С. Киняпина, *Политика русского самодержавия в области промышленности (20-50-ые гг. XIX в),* М., 1968, с. 96.
[26] AISR, F.1152, inv. 1, vol. I, anul 1822, d. 18, f. 1.
[27] ANRM, F. 3, inv. 1, d. 444, f. 27-27 verso.
[28] AISR, F. 560, inv. 4, d. 204, f. 28-28 verso.
[29] ANRM, F. 75, inv. 1, d. 426, f. 27, 29, 32-33, 42 verso, 43.

[30] Pentru detalii vezi: Valentin Tomuleț, *Politica colonial-comercială a țarismului în Basarabia în anii '20 ai sec. al XIX-lea* (în baza *Regulamentului cu privire la comerțul cu Basarabia* din 17 februarie 1825). – În: „Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova". Seria „Științe socioumane", Chișinău, 1999, p. 256-262.

[31] AISR, F. 571, inv. 5, d. 769, f. 93-94 verso.

[32] ANRM, F. 3, inv. 1, d. 985, f. 1.

[33] *De facto*, administrarea Basarabiei era subordonată guvernatorului general al Novorosiei din 1823.

[34] ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1197, f. 5-5 verso.

[35] *Ibidem*, 5 verso.

[36] *Ibidem*.

[37] А.Накко, *Бессарабская область в историческом, экономическом и статистическом отношении*, Кишинев, 1879, с. 227-227 об. (Manuscrisul lucrării se păstrează în fondul de manuscrise a bibliotecii Universității de Stat din Odesa).

[38] *Istoria României.* Compendiu. Ediția a II-a, revăzută și adăugată. Coordonatori: Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, 2007, p. 581.

[39] Despre rezultatele împroprietăririi diferitor categorii de țărani vezi: Я. Гросул, И. Будак. *Крестьянская реформа 60-70-х годов XIX века в Бессарабии,* Кишинев, 1956, с. 37-104, 131-173; Valeriu Scutelnic. *Regulamentul despre relațiile agrare ale țăranilor regiunii Basarabia,* În: „Revista de istorie a Moldovei", nr. 1, Chișinău, 2007, p. 60-78.

[40] ПСЗРИ. Собр. II, т . XLVIII, 1873, отд. второе, №52721. – СПб., 1876, с. 370.